

Reda GRIŠKAITĖ

Lietuvos istorijos institutas

Apie rezidenciją, tapusią Biblioteka

Bimbirytė-Mackevičienė, Aistė. Klementina Tiškevičienė iš Potockių: viešas ir privatus aristokratės gyvenimas XIX a. II p. – XX a. pr. (Vilniaus rezidencijos atvejis) : baigiamasis darbas menotytos magistro laipsniui įgyti / vadovas: doc. dr. Birutė Rūta Vitkauskienė. – Vilnius : Vilniaus dailės akademija. Dailės istorijos ir teorijos katedra. – 2012. – 119 p. : iliustr.

2012 m. birželio 15 d. Vilniaus dailės akademijoje, Dailės istorijos ir teorijos katedroje, Aistė Bimbirytė-Mackevičienė apgynė magistro darbą „Klementina Tiškevičienė iš Potockių: viešas ir privatus aristokratės gyvenimas XIX a. II p. – XX a. pr. (Vilniaus rezidencijos atvejis)“⁴¹. Kaip rodo jau ir pats pavadinimas, šis darbas tiesiogiai susijęs ir su Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos (toliau – LMAVB) istorija. Žinoma, jeigu į šią atminties instituciją žiūrėsime kaip į *visumą*, apimančią tiek jos rinkinius, tiek ir pačią vietą, kurioje jie saugomi. O toks požiūris šiandien, kai biblioteka grįžta prie savo šaknų, yra tiesiog būtinas. Taigi A. Bimbirytės-Mackevičienės tyrimas – apie Neries krantinėje įsikūrusį „Europos didmiesčiams būdingu užmoju“ išsiskiriantį bibliotekos pastatą, Lietuvos architektūros istorijoje žinomą Klementinos Tiškevičienės rūmų vardu².

Darbą sudaro įvadas, trys skyriai: 1) „Gimti aristokrate: Klementina iš Potockių ir aristokratiškojo mentaliteto formavimosi aplinkybės XIX a. II p.“ (p. 9–14); 2) „Klementinos Tiškevičienės kultūrinė veikla Vilniuje XIX a. pab. – XX a. pr.“ (p. 33–54); 3) „K. Tiškevičienės rūmai Vilniuje – didžiausia privati rezidencija XIX a. pab. – XX a. pr.“ (p. 55–91), išvados, šaltinių ir literatūros bei iliustracijų sąrašai, priedai ir kiti smulkesni tokiam kūriniui būtini atributai. Taigi šio darbo centre – dvi ryškios temos, dvi tyrimo ašys – vienos įdomiausių ir kontroversiškesnių XIX a. moterų – Biržų ordinato Jono Leono Tiškevičiaus (Jan Leon Tyszkiewicz, *1852–†1901) žmonos Klementinos *vel* Klementinos Marijos Potockytės-Tiškevičienės (Klementyna *vel* Maria Klementina z Potockich Tyszkiewiczowa, *1856–†1921)³ biografija ir su jos vardu tiesiogiai susijusio pastato, kuriame šiandien įsikūrusi LMAVB, istorija. Kitaip tariant, dviejų istorijų – moters ir jos rezidencijos, ilgainiui tapusios *biblioteka*, – rekonstrukcija, ir šiuos du iš pirmo žvilgsnio savarankius tyrimus apjungianti konkreti geografinė erdvė, nusakyta vienu žodžiu – Vilnius.

Tokius akcentus formuluodama savo darbo tikslą deda ir A. Bimbirytė-Mackevičienė, teigdama, kad jai rūpėjo atskleisti privačios ir viešos K. Potockytės-Tiškevičienės biografijos ryšį su Vilniumi, su

1 Mokslinis darbo vadovas – doc. dr. Birutė Rūta Vitkauskienė, oponentai – dr. Laima Laučkaitė-Surgailienė (Lietuvos kultūros tyrimų institutas) ir dr. Reda Griškaitė (Lietuvos istorijos institutas). Čia ir toliau naudotasi šio darbo egzemplioriumi, saugomu Lietuvos mokslų akademijos Vrublevskių bibliotekos Rankraščių skyriuje, F26-1954.

2 Žr.: *Lietuvos architektūros istorija*. Vilnius: Savastis, 2000, [t.] 3: *Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918 m.*, p. 123.

3 Čia ir toliau bus naudojama ne Lietuvos istoriografijoje neįprasta „Klementinos Tiškevičienės iš Potockių“, bet tradiciška „Klementinos Potockytės-Tiškevičienės“ pavardės forma.

Klementina Marija Potockytė-Tiškevičienė. Dail. Alfredas Römeris, XIX a. 9 deš. LMAVB RS, F320-998, pav. 25

šiam mieste vykusiems socialiniams ir kultūriniais procesams, parodyti miesto rezidencijos vaidmenį to laikotarpio kontekste (p. 5). Darbo autorei taip pat buvo įdomi ankstyvoji šios aristokratės biografija – tiek asmeninė, tiek vieša, lėmusi jos veiklą Vilniuje, rūpėjo ir jos rezidencijos statymo aplinkybės bei numatytos ir vykdytos šio pastato funkcijos. Autorės žodžiais tariant, siekta „įvardinti konkrečius grafienės visuomeninės veiklos atvejus“ ir nustatyti, „kiek jie yra susiję su Neries krantinėje esančia rezidencija“ (ten pat). Ir bene įdomiausias menotyrimo prasme, maža to, net su detektyviniu atspalviu, uždavinys – šiame pastate saugotų vertybių rekonstrukcija (ten pat). Šis solidžiai ir net intriguojančiai formuluojamas tyrimo tikslas ir autorės išsikelti uždaviniai jau patys savaime suponuoja šio darbo naujumą. Nes, kaip teigia ir pati A. Bimbiryte-Mackevičienė, nei K. Potockytė-Tiškevičienė, nei „akivaizdžiai architektūrinė prasme dominuojantis pastatas nėra sulaukę jokių atskirų tyrimų, nors abu yra bemaž unikalūs atvejai, palikę ryškius pėdsakus Vilniaus miesto istorijoje“ (ten pat).

Tačiau kad ir kaip įdomiai būtų formuluotas tyrimo tikslas, darbe pateikta istoriografijos aptartis rodo, kad A. Bimbirytei-Mackevičienei iš esmės nebuvo į ką atsiremti. Turiu omenyje ne tiek vadi-

namuosius kontekstinius tyrimus (tarp jų ir *gender* problematikai skirtus darbus⁴), padėjusius pažinti bendras XIX a. pab. – XX a. pr. nuotaikas (p. 7), kiek tiesiogiai K. Potockytės-Tiškevičienės biografiją ir jos rūmų Vilniuje istoriją nušviečiančius darbus. Didžiausia pagalba autorei buvo Aldonos Snitkuvienės, Nijolės Lukšionytės-Tolvaišienės ir Aldonos Cholewiankos-Kruszyńskos publikacijos⁵. Tačiau A. Snitkuvienės dėmesio centre buvo daugiau vyriškoji Tiškevičių giminės pusė, o N. Lukšionytei-Tolvaišienei labiausiai rūpėjo architektūrinis K. Potockytės-Tiškevičienės rūmų sprendimas bendrame to meto Vilniaus architektūriniame kontekste, kurį tyrėja taikliai apibūdino „istorizmo“ ir „moderno“ terminais. Savo ruožtu Aldona Cholewianka-Kruszyńska pirmiausia įdėmiai žvelgė į K. Potockytės-Tiškevičienės motinos Marijos Klementinos Sanguškaitės-Potockienės (Maria Klementyna z Sanguszków Potocka, *1830–†1903) biografiją, jos dukteriai skirdama tik antracių vaidmenį.

Memuarinė literatūra – svarbus šaltinis bet kuriam tyrimui, tačiau tenka pritarti darbo autorei, kad dėl ekscentriško K. Potockytės-Tiškevičienės būdo kai kurių memuaristų (tarp jų galima paminėti Kazimierzą Chłędowską, Ipolitą Korwin-Milewską ir Benediktą Tiškevičių) santykis su šia moterimi buvo komplikotas, kartais net nuspalvintas „neišsipildžiusių jausmų bei užgauto vyriško orumo priekonių“ (p. 6), kas vertė į šiuos egodokumentinius tekstus žiūrėti itin atsargiai. Žinoma, naudotasi ir kolekcininkų, muziejinių publikacijomis, tačiau dauguma jų – pirmiausia turiu omenyje chrestomatinius Edwardo Chwalewiko, Mykolo Brenšteino ir Pauliaus Galaunės darbus – šiam tyrimui taip pat buvo tik kontekstinio pobūdžio. Išimtimi tapo 1922 m. Paryžiuje išleistas K. Potockytės-Tiškevičienės sūnaus Alfredo Jono Tiškevičiaus (Alfred Jan Tyszkiewicz, *1882–†1930) meno kūrinių katalogas, sudaręs galimybę identifikuoti dalį grafų kolekcijoje Vilniuje buvusių kūrinių⁶.

Tačiau ši istoriografijos ir spausdintų šaltinių stygių su kaupu atpirko A. Bimbirytės-Mackevičienės pateikta iki šiol Lietuvos tyrėjų nenaudota arba naudota tik fragmentiškai archyvinė medžiaga. Tai ne tik Varšuvoje, Vyriausiam senųjų aktų archyve (toliau – AGAD) ir Nacionalinėje bibliotekoje (toliau – BNW), bet ir Vilniuje, LMAVB ir Lietuvos valstybės istorijos archyve (toliau – LVIA), saugomi dokumentai. Šie į Lietuvos mokslo apyvertą naujai įvesti arba visai kitu rakursu pateikti šaltiniai ir sudaro didžiausią darbo vertę. Žinoma, svarbiausias šiuo atžvilgiu – iki šiol mūsų tyrėjų nenaudotas AGAD saugomas K. Potockytės-Tiškevičienės ir jos šeimos (vyro, tėvų, sesers ir kt.) epistolinis palikimas – iš viso devyniolika rankraščių sanaujų, kuriose gyvai ir autentiškai piešiama ne tik K. Potockytės-Tiškevičienės ir jos artimųjų kasdiena, tarpusavio santykiai, bet ir perteikiama to meto atmosfera. Šiuos dokumentus savaip papildė ir garsieji BNW saugomi Sofijos Rožės Marijos Tiškevičiūtės-Potockienės (Zofija Róża Maria z Tyszkiewiczów Potocka, *1893–†1989) prisiminimai.

Naujų spalvų įgavo ir Lietuvos atminties institucijų dokumentinis paveldas. Darbo autorė pirmiausia dar kartą pažvelgė į tradicinius, tiškevičianios tyrėjams gerai žinomus archyvinius šaltinius, pirmiausia LVIA saugomus Tiškevičių giminės (f. 716) ir Vilniaus miesto valdybos (f. 938) fondus. Taip buvo išsiaiškinti ne tik K. Potockytės-Tiškevičienės rūmų statybos vykdytojai, bet ir atskleis-

4 Autorė didelę pagarbą rodo dar gana jauną istoriją turintiems šios srities Lietuvos tyrėjų darbams. Turiu omenyje Dalios Marcinkevičienės-Leinartės, Virginijos Jurėnienės, Dainiaus Rakučio, Jurgos Miknytės, Tamaros Bairašauskaitės publikacijas.

5 Snitkuvienė, Aldona. *Biržų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas*. Kaunas: Nacionalinis M. K. Čiurlionio muziejus, 2008, p. 98–104; Snitkuvienė, Aldona. Gobelenai Tiškevičių kolekcijoje. *Mokslas ir gyvenimas*. 1996, nr. 11, p. 6–7, 28 ir kt.; Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė. Vilniaus architektai (1850–1914). In: *Europos dailė: lietuviškieji variantai*, Vilnius: Leidybos centras, 1994, p. 236; Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė. Istorizmo laikotarpio architektūra. In: *Lietuvos architektūros istorija*. Vilnius: Savastis, 2000, [t.] 3: *Nuo XIX a. II-ojo dešimtmečio iki 1918 m.*, p. 123; Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė. *Istorizmas ir modernas Vilniaus architektūroje*. Vilnius: Dailės akademijos leidykla, 2000, p. 134 (išnaša 17) (*Acta Academiae Artium Vilnensis=Vilniaus dailės akademijos darbai*; t. 18); Cholewianka-Kruszyńska, Aldona. *Pani Alfredowa: Maria z Sanguszków Potocka z Łańcuta*. Warszawa: Twój Styl, 1998.

6 *Collection de M. le Comte Alfred Tyszkiewicz: tableaux anciens, objets d'art et d'ameublement*. Paris: Imp. Georges Petit, 1922.

ta pirminė architekto Kiprijono Maculevičiaus (Cyprian Maculewicz, *1830–†apie 1903)⁷ idėja, detalai aptartas vadinamasis pirmasis pastato projektas (p. 55–67). Tačiau bene daugiausia naudos davė LMAVB sukaupta medžiaga. Iš viso autorė panaudojo septynis šios bibliotekos Rankraščių skyriaus fondus: F20 („Teismų aktai“), F31 („Biržų valdų aktai“), F75 („Mokslų akademijos bibliotekos archyvas“), F106 („Zigmuntas Jundzilas“), F151 („Liucijonas Uziembla“), F229 („Rankraštiniai planai ir brėžiniai“) ir F320 („Lietuvos dailininkų piešinių bei eskizų kolekcija“). Beveik visas šias dokumentų sankaupas buvo peržiūrėjusi ir savo darbuose naudojusi ir A. Snitkuvienė⁸. Tačiau A. Bimbirytė-Mackevičienė, savo dėmesį sutelkusi kiek kita tyrimo kryptimi, pirmą kartą į viešumą iškėlė itin svarbius privačius ir viešus dokumentus, tokius kaip K. Potockytės-Tiškevičienės krikšto metrikai, rūmų Neries krantinėje statybos eigos aprašymas, Lenkų teatro Vilniuje ir 1913 m. Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos Vilniuje projektai ir kt. Norėčiau paminėti ir A. Bimbirytės-Mackevičienės išsamiai panaudotą vilniečio, garsaus Vilniaus advokato, Stepono Batoro universiteto civilinės teisės profesoriaus Zigmunto Jundzilo (Zygmunt Jundzill, *1880–†1953) fondą. Šiame, pasak darbo autorės, tik „probėgšmom“ kitų tyrėjų peržiūrėtame fonde jai pavyko aptikti svarbių dokumentų, kuriuos K. Potockytės-Tiškevičienės sūnus A. Tiškevičius, prieš išvykdamas visam laikui į Paryžių (1922 m. po Biržų žemių nusavinimo), buvo patikėjęs savo igaliojiniui Z. Jundzilui, turėjusiam pasirūpinti vilniečių grafo palikimo dalimi (tarp šių dokumentų – ir rezidencijos prie Neries pirkimo aktas⁹, notaro patvirtinta pažyma apie J. L. Tiškevičiaus mirtį ir kt.). Negaliu nepaminti ir dar vieno reikšmingo A. Bimbirytės-Mackevičienės darbe naudoto šaltinio, šį kartą spausdinto – tai periodinė spauda, ypač leista Lvove (laikraštis „Gazeta Lwowska“) ir Paryžiuje (laikraščiai „La Figaro“ ir „Le Gaulois“). Ją retai kada atverčia Lietuvos tyrėjai.

Minėjau, kad šių „išpūdingų mastelių rūmų Neries krantinėje“ (p. 4) praeitį A. Bimbirytė-Mackevičienė pasakoja savitai – per moters istoriją. Žinoma, tai logiška, nes architektūrinis šio pastato sumanymas – tai ne tik architekto, bet ir K. Potockytės-Tiškevičienės vidinio pasaulio atspindys: šie rūmai Vilniaus panoramoje buvo tokie pat dominuojantys ir ryškūs, kokia dominuojanti ir ryški to meto Lietuvos (ir ne tik Lietuvos) visuomenėje buvo ir pati jų šeimininkė. Kitaip tariant, moters biografija šiam tyrimui buvo labai svarbi, dar daugiau – tai jo išeities pozicija ir pagrindinė ašis. Todėl A. Bimbirytės-Mackevičienės darbe apstu įdomių biografinių smulkmenų apie visus keturis K. Potockytės-Tiškevičienės gyvenimo tarpsnius: vaikystę, jaunystę, brandą ir senatvę. Didelis dėmesys skiriamas šios moters tėvų ir brolių asmenybėms, bandoma rekonstruoti svarbiausias jos edukacijos kryptis, aptarti vedybinį gyvenimą, santykius su vaikais, paskutinius gyvenimo metus. Pasitelkusi archyvinius ir spausdintus šaltinius A. Bimbirytė-Mackevičienė piešia ryškų, tačiau ne itin patrauklų šios moters portretą:

Aiškiiai lyderiaujanti, veikli motina, atviri, laisvi tėvų ir likusių šeimos narių tarpusavio santykiai, nuolatiniai vizitai didžiųjų Europos miestų salonuose, taip pat nuo mažų dienų skiepytos aristokratiškos vertybės išugdė aikštingą, be galo išdidžią, dėmesio ir prabangos reikalaujančią, o kartais net gruboką asmenybę (p. 19).

Tačiau nebuvo galima nepastebėti K. Potockytės-Tiškevičienės išlavinto meninio skonio, polinkio į kolekcionavimą. Pastarasis bruožas itin retas net ir to meto Lietuvos elito moteriai. Visa tai atsispindėjo ir jos Vilniaus rezidencijoje. Juolab kad miesto rezidencija, ir tai nuolat akcentuoja A. Bimbirytė-Mackevičienė, atliko visai kitas funkcijas nei užmiesčio dvaras:

7 Čia ir toliau bus naudojama Lietuvos architektūros istorikų darbuose įprasta šio architekto pavardės forma, t. y. „Maculevičius“, o ne „Maciulevičius“.

8 Plg.: Snitkuvienė, Aldona. *Biržų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas...*, p. 442 (sk. „Šaltiniai“).

9 Sklypą rezidencijai K. Potockytė-Tiškevičienė nusipirko 1883 m. gruodžio 5 d. iš Vladimiro Džiulijanio (pirkimo aktas sudarytas K. Potockytės-Tiškevičienės, o ne jos vyro vardu). Beje, tai tas pats V. Džiulijanis, kuris dar 1876 m. tapo Druskininkų kurorto savininku.

Toliau nuo miesto statyti stambūs sodybiniai ansambliai tuo metu nešė didelį reprezentacinį krūvį, tačiau jie daugiau buvo skirti vienai šeimai ir saugojo joje tęsiamas tradicijas. Iš esmės tai buvo uždara erdvė, langas į konkrečių asmenų ar giminės pasaulėžiūrą. Tuo tarpu miesto rūmai tarsi pasuko ašį kita linkme – jie tapo būdu išėiti iš savo artimiausio rato (p. 34–35).

Taigi garsiojo pastato prie Neries architektūra, ypač pirmajame rūmų projekte, visiškai atspindi jo šeimninės pasaulėjautą, t. y. poreikį „reprezentuoti save, savo gyvenimą ir kilmę“: tiek parenkant vietą (pačiame centre, Katedros ir Aukštutinės pilies pašonėje, su plačiu privažiavimu prie paradinių durų)¹⁰, tiek pastato dydį (tokio dydžio miesto rezidencija vėliau niekada nebuvo pastatyta), tiek vidaus išplanavimą (didžiulis vestibulis, paradiniai laiptai, didelė pokylių salė ir balkonas į upės ir Antakalnio pusę), tiek stilistiką, t. y. renesansinę manierą – tuometį aristokratiško skonio etaloną (p. 35).

Aptardama K. Potockytės-Tiškevičienės rūmų projektavimo istoriją darbo autorė papildė ir Sankt Peterburgo dailės akademijos absolvento, architekto, Florencijos ir Venecijos Renesanso sekėjo, išsiskyrusio „akademiniu“ braižu¹¹, K. Maculevičiaus kūrybinį portretą. Juolab kad tikslesnių biografinių duomenų apie šį architektą vis dar stokojama¹². Pasak A. Bimbirytės-Mackevičienės, svarbu ir tai, kad, priešingai nei daugelis kitų šio architekto projektų, grafienės rūmai buvo ne perstatomi, bet kuriami nuo pamatų, todėl kūrėjui suteikta galimybė atskleisti savo talentą. Bene pikantiškiausias darbe pateiktas faktas ir, drįstu teigti, didžiausias A. Bimbirytės-Mackevičienės atradimas – dvi įdomios pirminio K. Maculevičiaus parengto rūmų projekto detalės – Merkurijaus (Hermio) ir upių dievybės skulptūros fasade. Autorė aptaria jų motyvacijos klausimus, ieško analogų Vakarų Europos menininkų darbuose. K. Potockytės-Tiškevičienės naudai sako ir šis sakinytis: „Reikia manyti, kad užsakovė puikiai suvokė atskirų detalių nešamas simbolines prasmes ir tikslingai jas naudojo.“ Verta dėmesio ir apibendrinamoji A. Bimbirytės-Mackevičienės mintis:

Galiausiai reikia paminėti, kad tiek Italijos, tiek Prancūzijos galingųjų dvaruose labai dažnai upių dievybių skulptūros reikšdavo konkrečias tos šalies ar regiono upes. Taigi išties reali atrodo versija, jog norėdama Europos sostinių didybę perkelti į vilnietišką aplinką, grafienė upės deivės įvaizdį pasirinko kaip tiesioginę Neries personifikaciją (p. 63).

Šiandien pastato fasade šių skulptūrų nematome. Klausimas, kodėl buvo atsisakyta pirminio K. Maculevičiaus projekto, kol kas lieka atviras – jo neįminė ir A. Bimbirytė-Mackevičienė. Kaip ir neišsprendė problemos, kas buvo antrojo projekto autorius – tas pats K. Maculevičius, ar, kaip kad atsargiai teigiama menotyrininkų ir architektūros istorikų darbuose, – garsus Lvovo architektas Julijanas Zacharewiczius¹³. Bet kuriuo atveju, nors pagal galutinį projektą „pastatas tapo kur kas rūstesnis, masyvesnis, lyginant su pirmine idėja“, savo užmoju mažai kuo skyrėsi nuo panašių Vakarų Europos, ypač Vokietijos ir Austrijos rūmų (p. 56).

Minėjau, kad A. Bimbirytės-Mackevičienės darbe asmeninė moters istorija persipynusi su jos rezidencijos istorija, autorei rūpi ne tik pastato architektūra, jo interjerai, bet ir ten pulsavęs gyvenimas. Tačiau atkurti pastarąjį gana sudėtinga, nes jį liudija vos kelios nuotrupos epistolikoje ir amžininkų prisiminimuose. Kita vertus, kaip visuomet gelbsti kontekstas, t. y. šaltiniuose ir literatūroje nesunkiai apčiuopiamas anuomet įprastas saloninis Vakarų Europos didžiųjų miestų ritmas. Todėl neturime pagrindo abejoti, kad ir K. Potockytės-Tiškevičienės rezidencijoje Vilniuje „buvo diskutuojama aktua-

10 Darbo autorė atkreipia dėmesį į dar vieną dalyką, galėjusį lemti rezidencijos parinkimo vietą – tvirtai tikėjo šioje vietoje stovėjus Radvilų rūmus, kuriuose gyvenusį Barbora Radvilaitė (p. 55).

11 Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė. *Vilniaus architektai (1850–1914)...*, p. 236–237.

12 *Ibidem*, p. 237.

13 Snitkuvienė, Aldona. *Biržų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas ...*, p. 99 (išnaša 586); Lukšionytė-Tolvaišienė, Nijolė. *Istorizmas ir modernas Vilniaus architektūroje ...*, p. 99. Pastaroji tyrėja linkusi abejoti J. Zacharewicziaus autoryste. Žr.: *Ibidem*, p. 134 (išnaša 17).

liomis politinėmis, istorinėmis ar tiesiog kasdienėmis temomis, buvo šokama, žaidžiamas tuo metu itin populiarus biliardas, lošiama kortomis, atliekami muzikiniai, vaidybiniai pasirodymai, 'gyvieji paveikslai' (p. 37). Pagirtinas ir A. Bimbirytės-Mackevičienės siekis K. Potockytės-Tiškevičienės rezidencijos gyvenimą parodyti kitų ano meto rezidencijų Vilniuje kontekste. Ypač vykęs, tik gal kiek per mažai išplėtotas, palyginimas su Šv. Jurgio prospekte išikūrusia Glitiškių dvaro savininkų Mečislovo Jelensko (Mieczysław Jeleński, *1835–†1902) ir jo žmonos Marijos Jelenskytės-Jelenskienės (Maria z Jeleńskich Jeleńska, *1850–†1941) rezidencija, vadinamuoju Vatikanu (dab. Gedimino prospektas 19). Šiaip ar taip, reikia pritari autoriui, kad priešingai nei katalikiškas, patriotines ir atvirai antirusiškas vertybes propaguojančiuose Jelenskių namuose, rezidencijoje prie Neries „religijai teko mažiau vietos“ (ten pat). Žinoma, K. Potockytės-Tiškevičienės namų aplinkos išskirtinumui paryškinti būtų galima ieškoti medžiagos ir išskirtinėje – tiek interjerai, tiek sukauptomis vertybėmis, tiek ir ten pulsavusiu gyvenimu – I. Korwino-Milewskio Vilniaus valdoje (dab. K. Sirvydo 6).

A. Bimbirytė-Mackevičienė išskiria du K. Potockytės-Tiškevičienės rezidencijos veiklos laikotarpius, atspindinčius ir jos savininkės gyvenimo tarpsnius. Pirmasis, 1888–1901 m., rodė tipišką hedonistinius principus propaguojančios ekscentriškos aukštuomenės moters (vadinamosios liūtės) gyvenimą, antrasis, 1901–1913 m., paženklintas dviguba netektimi – dukters Klementinos (Klementyna Tyszkiewiczówna, *1884–†1901) ir vyro mirtimis, rodė vis stiprėjančią visuomeninę šios rezidencijos akcentą. Pasak A. Bimbirytės-Mackevičienės, „iki tol buvę skirti uždarai socialinei grupei ir jos poreikiams, įvairūs vakarai bei pokyliai ėmė tarnauti visuomenei, platesniam jos narių ratui“ (p. 42). Išskirtiniu pastarojo laikotarpio rūmų prie Neries bruožu tapo labdaringi renginiai, kuriuose surinktos lėšos buvo nukreipiamos neturtingų moterų ar menininkų globai. Žinoma, tai buvo susiję ir su pačios K. Potockytės-Tiškevičienės visuomenine veikla: 1908 m. ji išrenkama Moterų globos draugijos Vilniaus skyriaus, o 1909 m. – Scenos meno rėmėjų draugijos garbės prezidentė. Veikla pastarojoje organizacijoje buvo vainikuota Lenkų teatro Vilniuje įkūrimu. Šį faktą A. Bimbirytė-Mackevičienė vadina „išimintiniausiu ir neabejotinai didžiausią reikšmę to meto Vilniaus miesto kultūrai turėjusiu grafienės gestu“ (p. 47). Tačiau žiūrint iš istorinės perspektyvos tikriausiai dar reikšmingesniu įvykiu reikėtų vadinti K. Potockytės-Tiškevičienės leidimą jos rūmuose laikinai įkurdinti Mokslo ir meno muziejaus draugiją. Nes nuo šiol, t. y. nuo 1907 m. pabaigos, šis pastatas vis labiau įgaus kultūrinį pobūdį. Pasak A. Bimbirytės-Mackevičienės, taps „tikru meno prieglobščiu“ (p. 42). Norėtuši tik pridurti, kad Mokslo ir meno muziejaus draugijos valdybos nariu, jos įstatų kūrėju buvo ir mecenatas Tadas Stanislovas Vrublevskis, t. y. asmuo, kurio vardas ilgainiui taps neatskirama šio pastato istorijos dalimi – tokia pat, o gal ir dar ryškesne, negu moters, kuriai turime būti dėkingi už jo atsiradimą.

Taigi asmeninės rezidencijos virsmas biblioteka buvo logiškas ir dėsningas, T. S. Vrublevskio ir jo įkurtos Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių vardo bibliotekos draugijos sukaupti knygų rinkiniai buvo perkelti į jiems tinkamą kultūrinę terpę. Tai rodo ir A. Bimbirytės-Mackevičienės rekonstruota K. Potockytės-Tiškevičienės rūmuose sukaupta meno dirbinių ir spaudinių kolekcija (šių rinkinių rekonstrukcijai autorė paskyrė visą trečio skyriaus poskyrį „Grafienės rūmų kolekcija ir jos likimas“; p. 68–85). Pirmoji kiek platesnį čia buvusių rinkinių vaizdą remdamasi Juozapo Tiškevičiaus (Józef Tyszkiewicz, *1850–†1905) ir Romano Aftanazy duomenimis bei amžininkų prisiminimais, pateikė A. Snitkuvienė¹⁴. Tačiau A. Bimbirytė-Mackevičienė, pasitelkusi tiek naujai rastus, tiek kolegų jau naudotus, bet dar kartą atidžiai peržiūrėtus dokumentus (pirmiausia turiu omenyje minėtąjį Z. Jundzilo fondą), tą vaizdą gerokai papildė. Taip buvo aptarti rūmuose saugoti dailės (tapybos, grafikos, skulptūros, tekstilės), numizmatikos rinkiniai, vertingi baldai, senovinė ginkluotė. Atskirą dėmesį autorė skyrė ir iš Astravo į Vilnių atgabentai bibliotekos daliai, kurioje, kaip spėjama, buvo ne tik vertingų XVI–XIX a. spaudinių, bet ir rankraščių, žemėlapių. Svarbūs ir du, mano nuomone, esminiai A. Bimbirytės-Mackevičienės teiginiai: pirma, rūmuose prie Neries sukaupta „kolekcija nebuvo 'stacionari', jos dydis nuolat kito ją papildant arba išskaidant“ (p. 68), antra, „kolekcija buvo didžiausia 1888–1902 m.

14 Snitkuvienė, Aldona. *Biršų grafai Tiškevičiai ir jų palikimas ...*, p. 99–100.

laikotarpyje“ (ten pat). Šiaip ar taip, nors neatsakytų klausimų tiek dėl rūmuose saugotos meno ir spaudinių bei rankraščių kolekcijos, tiek dėl jos likimo vis dar labai daug ir vargu ar kada nors jie bus įminti, A. Bimbirytė-Mackevičienė suteikia galimybę bent iš dalies įsivaizduoti ne tik ten buvusias vertybes, bet ir jų apimtį. Tam pasitarnauja ir du darbo pabaigoje, prieduose, *in extenso* pateikti inventoriniai vertybių sąrašai (p. 116–119). Kolekcijų visumos vaizdui atkurti padeda ir greta pateiktos iliustracijos. Apskritai vertėtų pažymėti, kad ikonografinė prasme darbas labai turiningas – jame panaudota net 81 iliustracija (kai kurie darbai – iš asmeninės autorės kolekcijos).

Ištikima užsibrėžtam uždaviniui parodyti ne tik moters rezidencija, bet ir jos virsmą *biblioteka*, A. Bimbirytė-Mackevičienė savo darbo pabaigoje trumpai aptaria Vrublevskių bibliotekos istoriją: nuo 1925 m. kovo 4 d., kai buvusi K. Potockytės-Tiškevičienės rezidencija už 50 tūkstančių dolerių buvo parduota Lenkijos religinių tikėjimų ir viešojo švietimo ministerijai, nusprendusiai ten įkurti Valskybinę Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių vardo biblioteką (T. S. Vrublevskis mirė liepos 3 d.), iki pat 2009 m., kai biblioteka vėl atgavo istorijos kataklizmuose prarastą savo pirminį vardą (žr. poskyrį „Rezidencijos tapimas biblioteka“; p. 86–91). Šioje darbo dalyje nerasime istorinių atradimų, tačiau žvelgdama į buvusią grafienės rezidenciją ne tik menotyrininkės, bet ir architektūros istorikės žvilgsniu, A. Bimbirytė-Mackevičienė į dienos šviesą ištraukia įdomių 1926–1931 m. vykdytos bibliotekos rekonstrukcijos duomenų, ypač brėžinių, saugomų LMAVB RS „Mokslų akademijos bibliotekos archyvo“ fonde (F75), kurie papildė gerai žinomą Jano Bulhako fotografijose fiksuotą medžiagą.

Bet kuriuo atveju, žvelgiant iš istorinės perspektyvos, vienos gražiausių ir europinę kultūrą reprezentuojančių Vilniaus rezidencijų virsmas biblioteka buvo ir jos išsaugojimo garantas. Minimalūs vidaus išplanavimo ir interjero pakitimai nesunaikino pastato architektūros ir tam tikra prasme išsaugojo kultūrinės šio pastato tradicijos tęstinumą – nuo asmeninių Jono Leono ir Klementinos Tiškevičių rinkinių per Mokslo ir meno muziejaus ekspozicijas iki Eustachijaus ir Emilijos Vrublevskių bibliotekos. Žinoma, rūmuose kabėjusį K. Potockytės-Tiškevičienės portretą (galbūt net ne vieną¹⁵) pakeitė T. S. Vrublevskio portretas, nors istoriškai būtų teisinga, kad bibliotekos interjerą puoštų jie abu. Šie du tos pačios kartos atstovai, beveik vienmečiai (K. Potockytė-Tiškevičienė gimė 1856-aisiais, o T. S. Vrublevskis – 1858-aisiais), nors ir atstovavę skirtingoms socialinėms visuomenės grupėms, turėjo ir daug bendra: laisvą nepriklausomą charakterį, visuomeninį angažuotumą, pagarbą kultūrai, meilę knygai ir menui, apskritai paveldui. Visa tai galima apčiuopti susipažinus su A. Bimbirytės-Mackevičienės darbu. Žinoma, daug darbe pateiktų duomenų apie rūmus prie Neries ir jos šeimininkę jau žinojome iš A. Snitkuvienės ir N. Lukšionytės-Tolvaišienės darbų, kai kuriems A. Bimbirytės-Mackevičienės teiginiais dar trūksta brandos ir gelmės, tačiau pasirinkta prieiga – į pirmą vietą iškelti ne pastato architektūrą, bet sureikšminti vadinamąją asmeninę jo istoriją, šiuo atveju – *moters* istoriją ir per ją papasakoti pastato apie pastato prie Neries praeitį – nauja ir, mano, galva, pagirtina. Juolab kad moters ir jos rezidencijos istorija ilgainiui virsta bibliotekos, o plačiąja prasme – ir knygos istorija.

15 *Ibidem*, p. 99.